

OBRAZ DZIAŁALNOŚCI OŚRODKA BADAŃ PRASOZNAWCZYCH W KRAKOWIE W DOKUMENTACH RSW „PRASA-KSIĄŻKA-RUCH” W LATACH POLITYCZNYCH PRZEŁOMÓW (1980–1983)

JACEK WOJSŁAW

Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa

ABSTRACT

Activity profile of the Press Research Centre in Cracow in the RSW's documents „Prasa-Książka-Ruch” during the years of political breakthrough (1980–1983)

The activity profile of the Press Research Centre (OBP) in Cracow in 1980–1983, which emerges from the content of documents located in the fonds of RSW's „Prasa-Książka-Ruch”, allowed to define a general belief about a limited influence of the RSW leadership on a substantive work of OBP. Research topics realized at that time were a sign of peculiar sensibility of political administrators, including Wydział Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR, to the challenges emerging from public space in terms of mass and social communication in 1980–1983.

✉ Adres do korespondencji: Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, Zakład Antropologii Obrazu; ul. J. Bażyńskiego, 480-309 Gdańsk; jacek.wojslaw@ug.edu.pl

Another issue was the Party's susceptibility to conclusions drawn from the prepared analyses. After the introduction of martial law, the activity of OBP was limited by new legal, political and economical requirements. The important element in the policy of the OBP leadership after 13 December 1981 was the preservation of OBP faculty after the staff verification in early 1982, which was necessary in this kind of institutions.

Keywords: political breakthrough of 1980–1983, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Ośrodek Badań Prasoznawczych (Press Research Centre) in Cracow

Obraz działalności Ośrodka Badań Prasoznawczych (dalej: OBP) w Krakowie w latach 1980–1983, wyłaniający się z treści dokumentów znajdujących się w zespole archiwalnym Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch” (dalej: RSW „Prasa-Książka-Ruch”) będzie stanowił temat niniejszych rozważań. Wybrany do analizy okres nie wymaga szerszego uzasadnienia¹. Wydarzenia, które miały miejsce w Polsce, począwszy od fali letnich strajków w 1980 roku po stan wojenny, odcisnęły trwałe piętno na najnowszej historii kraju nad Wisłą, w tym również, jak można przypuszczać, wpłynęły na pracę OBP w tym czasie.

Obok kwestii związanych z codziennym funkcjonowaniem OBP w ramach RSW interesującym tematem, na który należy zwrócić uwagę, będzie próba odtworzenia śladów nacisków ze strony kierownictwa Spółdzielni, i pośrednio tym samym centrum partyjnego, na zmianę wybranych, wcześniej przedstawionych przez Ośrodek, tematów badawczo-wydawniczych. W kontekście tej ostatniej sprawy kierunek proponowanych, a może raczej narzucanych przez Zarząd RSW zmian mógł być również znakiem swoistej wrażliwości dysponentów politycznych na wybrane wyzwania lat 1980–1983; stanowić ślad, które problemy w aktualnie prowadzonej przez kierownictwo PZPR polityce informacyjnej i propagandowej szczególnie ich interesowały, które tym samym wymagały pogłębionego, także z udziałem OBP, rozpoznania. Inną już sprawą jest kwestia, na ile dostarczane przez Ośrodek analizy stawały się dla decydentów partyjnych materiałami, które mogły wpływać na podejmowane przez nich decyzje w sferze komunikacji społecznej i masowej.

Na wstępie przypomnijmy w zarysie model organizacyjno-nadzorczy, w którym przyszło funkcjonować OBP². Nadrzędną zasadą obowiązującą przez cały okres istnienia Polski Ludowej była kwestia podporządkowania wszystkich struktur, w jakimś stopniu powiązanych z działalnością na tzw. froncie ideologicznym

¹ Dynamika wydarzeń w Polsce, jak i dokumenty, do których udało się dotrzeć autorowi niniejszego tekstu, uzasadniają zakresienie granic rozważań do lat 1980–1983.

² Źródłem informacji o działalności OBP w Krakowie do roku 1989 są prace: Przędownicy prasy 2013; Dubiel 1997; Pisarek 1996; Dzik 1984; Dubiel, Russ 1981; Dubiel, Goban-Klas, Pisarek 1974; seria wypowiedzi sygnowanych wspólnym tytułem: 100 numerów *Zeszytów Prasoznawczych* 1984; seria materiałów przygotowanych z okazji XXX lat OBP: *Zeszyty Prasoznawcze* 1988, nr 3, s. 5–86; 30-lecie czasopism OBP. D. Terakowska (oprac.). *Zeszyty Prasoznawcze* 1988, nr 3, s. 155–159.

partii³. Jedną z takich instytucji, współtworzących rynek prasy, była powstała w 1947 roku Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa”, która na przestrzeni następnych lat, a zwłaszcza po połączeniu z końcem 1972 roku ze Spółdzielnią Wydawniczą „Książka i Wiedza” oraz Zjednoczeniem Upowszechniania Prasy i Książki „Ruch” staje się jako RSW „Prasa-Książka-Ruch” największym nie tylko w Polsce, ale i w całym obozie państw realnego socjalizmu koncernem prasowo-wydawniczym i kolporterskim⁴.

W latach 1978–1985 prezesem RSW był Zdzisław Andruszkiewicz. Kierowana przez niego instytucja podlegała w sferze politycznej kontroli istniejącemu w latach 1975–1986 Wydziałowi Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR. Jego kierownikami byli w chronologicznej kolejności: Kazimierz Rokoszewski (V 1975 – IX 1980), Józef Klasa (IX 1980 – VI 1981), Lesław Tokarski (VI 1981 – VII 1982) i Bogdan Jachacz (VII 1982 – I 1986)⁵. Stosunkowo częste zmiany liderów Wydziału były podyktowane wymianą sekretarzy KC PZPR, którym z ramienia Biura Politycznego KC powierzano nadzór nad sprawami polityki informacyjnej i propagandowej w Polsce⁶. Z kolei ta wzmożona personalna rotacja wynikała z występującej na początku lat 80. na szczytach władzy znacznej dynamiki.

Ze Statutu RSW „Prasa-Książka-Ruch” z grudnia 1972 roku wynikało, że obok organów statutowych wspominany koncern składał się z tzw. jednostek organizacyjnych, nazywanych też wewnętrznymi zakładami, które nie posiadały osobowości prawnej⁷. Owe zakłady, w tym Ośrodek Badań Prasoznawczych, miały „bezpośrednio realizować działalność statutową RSW, funkcjonować na zasadach pełnego, wewnętrznego rozrachunku gospodarczego, być kierowane jednoosobowo przez dyrektora – pełnomocnika spółdzielni, powoływanego i odwoływanego przez Zarząd RSW”⁸. W ostatnich dwóch dekadach istnienia Spółdzielni (1970–1990) tak definiowanych jednostek funkcjonowało odpowiednio: 42 (1970) i 86 (1990)⁹. Obok OBP, na przełomie lat 70. i 80. na podobnych zasadach działał również Instytut Badania Współczesnych Problemów Kapitalizmu.

Kluczowymi dokumentami opisującymi od strony formalnej pracę OBP w interesującym nas okresie były „Statut organizacyjny nr 5” nadany zarządzeniem Prezesa RSW 27 stycznia 1972 roku i powiązany z nim „Statut organizacyjny”

---

³ Zasada ta dotyczyła zresztą nie tylko szeroko pojętej płaszczyzny komunikacji społecznej i masowej, ale i innych kluczowych dla sprawowania efektywnej władzy w państwie pionów; jej realizowanie polegało m.in. na obsadzaniu przez aparat partyjny, według tzw. nomenklaturowego klucza, ważnych stanowisk (Wytyczne Biura Politycznego... 1977).

⁴ Więcej na temat historii rozwoju RSW: Wojsław 2015a.

⁵ Zob. Informator o strukturze... 2000, s. 129.

⁶ W kolejności chronologicznej byli to: Jerzy Łukasiewicz (XII 1971 – VIII 1980), Jerzy Waszczuk (VIII–XII 1980), Stefan Olszowski (XII 1980 – VII 1982), Jerzy Głowczyk (VII 1982 – VI 1988); wymienieni politycy byli też z reguły powoływani na przewodniczących Rady RSW; zob. poszczególne Protokoły posiedzeń Rady RSW „Prasa-Książka-Ruch” z lat 70. i 80. XX wieku.

⁷ Struktura organizacyjna RSW... 1990, k. 3.

⁸ Tamże, k. 3, 10.

⁹ Tamże.

Dyrektora Ośrodka z lipca 1975 roku¹⁰ – od 1 czerwca 1969 roku był nim Waleriy Pisarek¹¹. Stanowiska kierownicze w OBP, oprócz jego dyrektora, sprawowali w tym czasie Tomasz Goban-Klas, który od października 1972 roku zajmował stanowisko sekretarza naukowego, i Elżbieta Postuła będąca jego główną księgową¹².

W latach 1980–1983 liczba pełnoetatowych pracowników Ośrodka wahała się od 32 do 34 osób¹³. Wśród tej grupy na stanowiskach naukowo-badawczych zatrudnionych było od 8 do 10 osób¹⁴. Wart podkreślenia jest fakt, że w wyniku obowiązkowej weryfikacji pracowników po wprowadzeniu stanu wojennego, przeprowadzonej na początku 1982 roku, nikt nie stracił zatrudnienia w OBP¹⁵ – co w instytucjach w jakiś sposób powiązanych z działaniami na tzw. froncie ideologicznym nie było wtedy regułą¹⁶.

Przedstawiony schemat zależności polityczno-organizacyjnej, w której przyszło funkcjonować OBP, zapewne miał wpływ na podejmowane w Ośrodku w latach 1980–1983 działania, w tym w wiodącym segmencie spraw o charakterze naukowo-badawczym. Na pytanie, na ile pozytywnie były one oceniane przez zwierzchników w centrali RSW czy też wyżej, w strukturach centralnych partii z Wydziałem Prasy włącznie, można spróbować chociaż częściowo odpowiedzieć, poddając analizie wybrane dokumenty.

Na uwagę zasługuje brak w protokołach Biura Politycznego – w każdym razie od lata 1980 do grudnia roku następnego, czyli momentu wprowadzenia stanu wojennego – jakiegokolwiek wzmianki odnoszącej się do osób – pracowników czy też samego Ośrodka jako instytucji¹⁷. Nie powinno to dziwić, bo nawet w tak politycznie gorącym okresie, kiedy sprawy związane z funkcjonowaniem polityki propagandowej towarzyszyły niemal każdemu spotkaniu najwyższych władz partii, tylko trzykrotnie uczestniczył w zebraniach Biura Politycznego, jako jego gość, Prezes RSW – Zdzisław Andruszkiewicz¹⁸. Podobnie rzecz się przedstawiała podczas zebrań i telekonferencji organizowanych w tym czasie dla pierwszych sekretarzy KW PZPR i kierowników wydziałów KC z udziałem członków

¹⁰ Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 141.

¹¹ Tamże, k. 123.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, k. 124.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, k. 142–143.

¹⁶ Zob. np. Wojsław 2012 – o przebiegu weryfikacji w stanie wojennym dziennikarzy zatrudnionych w lokalnej prasie Trójmiasta.

¹⁷ Zob. treść protokołów BP PZPR z okresu 3 czerwca 1980 – 22 grudnia 1981 (łącznie 118 protokołów) (PZPR a Solidarność 1980–1981... 2013).

¹⁸ Z. Andruszkiewicz uczestniczył jako zaproszony gość w posiedzeniach Biura Politycznego KC PZPR zawsze w towarzystwie aktualnego kierownika Wydziału Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR, który automatycznie (z partyjnego klucza) stawał się bezpośrednim przełożonym prezesa RSW; obecność Z. Andruszkiewicza zanotowały protokoły w dniach: 14 X 1980 r.; 14 IV 1981 r. i 18 VI 1981 r. (PZPR a Solidarność 1980–1981..., s. 200, 516, 612).

Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR¹⁹, gdzie tylko dwukrotnie pojawiło się w dyskusji nazwisko prezesa RSW²⁰. Wrywkowy przegląd analogicznych do wymienionych powyżej dokumentów z lat trwania stanu wojennego tylko potwierdza wysunięte powyżej wnioski.

Zgodnie z regulacjami normującymi pracę Ośrodka był on corocznie zobligowany do składania Zarządowi Spółdzielni sprawozdania z działalności naukowo-badawczej i wydawniczej (czyli to dyrektor Ośrodka zazwyczaj w pierwszym kwartale danego roku). Podobnie rzecz się przedstawiała z planem pracy OBP na bieżący rok, który był przyjmowany na posiedzeniu Zarządu RSW w obecności dyrektora Ośrodka²¹. Po wprowadzeniu stanu wojennego, w każdym razie w latach 1983–1984, krakowska instytucja opierała swoją działalność na planie dwuletnim (1983–1984), z tym że, jak zapisano w jednym z dokumentów, „jest on [plan – przyp. J.W.] na bieżąco aktualizowany, stosownie do potrzeb ZG RSW”²², „przy czym przy jego przyjmowaniu Zarząd RSW pozostawił celowo pewne luzy”²³, co miało umożliwić dokonywanie potrzebnych korekt i uzupełnień w trakcie jego realizowania²⁴.

Pracę Ośrodka w roku 1980 poddano pozytywnej ocenie 3 marca 1981 roku. W protokole z posiedzenia Zarządu RSW lakonicznie stwierdzono, że: „[...] w swoich pracach OBP wychodzi naprzeciw najbardziej podstawowym potrzebom praktyki, podejmując tematy, związane z obecną sytuacją społeczno-polityczną”²⁵. Nieco szerszą opinię na temat dokonań OBP w roku 1980 zamieszczono w przygotowanym przez Zarząd RSW na potrzeby Rady RSW, której przewodniczył od grudnia 1980 roku Stefan Olszowski²⁶, „Sprawozdaniu” z działalności RSW za rok 1980²⁷. O Ośrodku napisano:

Działalność OBP w 1980 roku charakteryzowała się (zwłaszcza w porównaniu do lat ubiegłych) szczególnie dużą liczbą tematów odpowiadających praktycznym wymogom realizowanej polityki prasowo-propagandowej. W planie badawczym uwzględniono więc postulowane niejednokrotnie preferencje tematów związanych bezpośrednio z potrzebami praktyki. Zrealizowano łącznie 28 tematów badawczych, w tym 23 w ramach prac planowych i 5 prac ponadplanowych. Ta ostatnia grupa obejmuje tematy inspirowane przez KC PZPR, Międzynarodową Organi-

¹⁹ Zob. treść narad i telekonferencji centralnego kierownictwa PZPR z wojewódzkim aparatem partyjnym prowadzonych od 24 lipca 1980 do 23 grudnia 1981 (Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR... 2004).

²⁰ W dyskusji kierownictwa PZPR nazwisko Z. Andruszkiewicza pojawiło się 15 listopada 1980 i 7 maja 1981 r. (Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR... 2004, s. 390, 945).

²¹ Zob. poszczególne dokumenty wytworzone przez Zarząd RSW, w tym protokoły z jego posiedzeń z lat 70. i początku 80. XX wieku.

²² Plan dwuletni (1983–1984) został uchwalony przez Zarząd RSW pod koniec 1982 r.

²³ Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 133.

²⁴ Więcej na temat, jak pisano – „zwyczajowej procedury układania planu”: Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 133.

²⁵ Protokół nr 11/81..., k. 248.

²⁶ Na temat S. Olszowskiego zob. więcej w: Wojsław 2015b.

²⁷ Sprawozdanie z działalności Spółdzielni za rok 1980..., k. 309–310.

zając Dziennikarzy, Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Fakt ten potwierdza wysoki stopień mobilności naukowej całego zespołu pracowników merytorycznych Ośrodka, sprawność działania i dyspozycyjność oraz potwierdza i umacnia rangę Ośrodka jako instytucji badawczej²⁸.

W dalszej części oceny kierownictwo RSW zwróciło szczególną uwagę na nowatorstwo i wyjątkowość, na tle dotychczasowych badań prasoznawczych prowadzonych w Polsce, przygotowanego przez OBP raportu „Komunikowanie masowe w Polsce. Próba bilansu lat siedemdziesiątych”. Pozostałe akapity tej części „Sprawozdania” mówiły ogólnie o tematyce prowadzonych i planowanych prac badawczych w Ośrodku i aktualnej, związanej z tym działalności wydawniczej²⁹.

Również 3 marca na posiedzeniu Zarządu RSW zatwierdzono program działalności naukowo-badawczej Ośrodka. Postanowiono do przedstawionego przez kierownictwo OBP planu działań na rok 1981, jak zapisano – „w wyniku dyskusji”, dołączyć nowe tematy badawcze, takie jak: „Tendencje zmian w języku prasowym”, „Oczekiwania społeczne wobec IX Zjazdu PZPR” i „Założenia modelu prasy lat osiemdziesiątych”³⁰. Ponadto Zarząd Spółdzielni uznał za celowe utrzymanie dotychczasowego składu Rady Naukowej OBP oraz rozważenie przez kierownictwo Ośrodka sprawy ewentualnego zorganizowania w najbliższych miesiącach sesji z okazji jego 25-lecia, jak podkreślono – „wyłącznie z udziałem uczestników krajowych”³¹.

Interesującym, może nieco na marginesie zajmującej nas perspektywy, dokumentem był w przyspieszonym trybie przygotowany przez pracowników Ośrodka pod koniec grudnia 1980 roku raport „Uwagi w sprawie kolportażu gazet i czasopism”³². Stał się on jednym ze źródeł informacji służących próbie znalezienia przez Wydział Prasy KC i kierownictwo RSW wyjścia z pogłębiającego się od lata 1980 roku problemu związanego z kolportażem prasy, w czym znaczący udział miała podjęta we wrześniu tego roku decyzja o likwidacji tzw. teczek w kioskach³³. Raport trafił na obrady Zarządu RSW 6 stycznia 1981 roku³⁴. Co ciekawe, w trakcie tego spotkania, w punkcie dotyczącym kwestii związanych z wydawaniem zaabonowanej prasy, została podjęta decyzja, by jak zapisano – „mimo negatywnej opinii Ośrodka Badań Prasoznawczych w tej sprawie (około 70% respondentów wypowiedziało się za likwidacją teczek – zał. nr 2)”³⁵ pod-

²⁸ Tamże, k. 309.

²⁹ Tamże, k. 309–310.

³⁰ Protokół nr 11/81 z posiedzenia Zarządu RSW..., k. 248; dwa ostatnie tematy badawcze opracowano i przekazano KC PZPR i ZG RSW w czerwcu 1981 r.

³¹ Tamże.

³² Uwagi w sprawie kolportażu gazet i czasopism (1980), k. 12–19.

³³ Więcej informacji na temat problemów z kolportażem prasy w latach 1980–1981, zob. m.in.: Wojsław 2015a, s. 88, oraz Notatka służbowa... (1981), k. 106–108.

³⁴ Protokół nr 2/81..., k. 4–8.

³⁵ Odwołano się tu do opracowania przygotowanego przez OBP w sprawie kolportażu prasy, gdzie właśnie taki wskaźnik otrzymano w wyniku przeprowadzonego przez Ośrodek w listopadzie 1980 r. ogólnopolskiego sondażu.

jąc negocjacje ze związkami zawodowymi „na temat przywrócenia «teczek»³⁶ na prasę w punktach sprzedaży”³⁷.

Sądzić można, że dokument OBP, podobnie jak inne tego typu raporty (w tym przygotowany przez Ośrodek już w 1973 roku materiał „Kolportaż prasy codziennej”), stanowił zbyt słaby, choć merytoryczny, argument w zderzeniu z polityczno-propagandowymi wyzwaniem, które w tym czasie definiowały centralne władze partyjne, właściwy dysponent RSW.

Kolejny zespół dokumentów z informacjami o działalności OBP pochodzi z roku 1982, czyli okresu po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego. Podobnie jak w roku poprzednim reprezentanci kierownictwa Ośrodka – jego dyrektor i sekretarz naukowy (w marcu 1981 r. był to tylko W. Pisarek) przedstawili na posiedzeniu Zarządu RSW 23 marca sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej i wydawniczej oraz plan działalności na 1982 rok³⁸. Zarząd Spółdzielni w obecności Prezesa RSW Zdzisława Andruszkiewicza przyjął sprawozdanie, by – jak zapisano w protokole – zrobić to samo względem planu działalności OBP na 1982 rok, „po uwzględnieniu uwag i uzupełnień zgłoszonych w czasie dyskusji, polecając powiązać go z pracami Komisji Ideologicznej KC PZPR”³⁹. Wśród zaleceń znalazła się uwaga „rozważenia możliwości włączenia do tematyki badawczej Ośrodka opracowania dotyczącego roli prasy w kryzysach i wychodzeniu z kryzysów w PRL”⁴⁰. Ogólnie oceniono przedstawiony plan działalności pozytywnie, podkreślając, że „charakteryzuje się on upracticznieniem tematów badawczych, przydatnych w bieżącej działalności RSW”⁴¹; doceniono również propozycje przeprowadzenia szeregu ekspertyz, również dla kontrahentów zewnętrznych, spoza RSW, co z kolei wymagać miało zgody ZG Spółdzielni⁴².

Warto w tym miejscu przypomnieć najważniejsze zadanie, z którym przyszło się zmierzyć pracownikom OBP w 1981 roku, a mianowicie opracowanie raportu o komunikowaniu masowym w Polsce. W „Sprawozdaniu” o pracy nad tym obszernym dokumentem lakonicznie napisano: „W dniu 13 grudnia 1981 r. całość tekstów znajdowała się w przygotowaniu redakcyjnym. Do dnia 18 grudnia

---

³⁶ W tzw. sprawie teczek chodziło, jak trafnie stwierdzono w przygotowanym przez Ośrodek raporcie, o „samorodną próbę pogodzenia interesów wydawcy i czytelnika”; tzw. teczki, jak stwierdzał dalej dokument, „Można [...] traktować bądź jako «sprzedaż spod lady» albo «odkładanie deficytowych towarów dla znajomych klientów», bądź jako nieoficjalną i najmniej kłopotliwą dla kolportera formę prenumeraty”. Z tej formy prenumeraty, w wyniku wielu głosów sprzeciwu, zrezygnowano we wrześniu 1980 r.; nie rozwiązało to jednak problemu z dostępnością czytelników do prasy; zob. Uwagi w sprawie kolportażu gazet i czasopism..., k. 14.

³⁷ Protokół nr 2/81..., k. 5.

³⁸ Zob. Protokół nr 15/82..., k. 306–310; Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej i wydawniczej w roku 1981..., k. 350–353; Plan działalności naukowo-badawczej na rok 1982..., k. 354–357; Statut pracownika Ośrodka..., k. 358–359; Uwagi do planu działalności..., k. 368–369; Zasady finansowania działalności..., k. 379–380.

³⁹ Protokół nr 15/82..., k. 309.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, k. 310.

⁴² Tamże.

1981 r. zostały one niemal całkowicie przygotowane już do przepisywania, do kserografowania⁴³.

Więcej informacji rysujących tło towarzyszące powstawaniu raportu dostarczają uwagi na ten temat Walerego Pisarka. Po latach w „Słowie wstępnym” do wydanego w formie książkowej interesującego nas dokumentu⁴⁴ wieloletni dyrektor OBP wspominał, że materiał do raportu był zbierany od listopada 1980 do grudnia 1981, a wszystkie teksty nań się składające zostały faktycznie, lecz nieoficjalnie, napisane do lutego 1982 roku, były więc kontynuowane także po 17 grudnia, czyli oficjalnej dacie przerwania prac nad raportem, już po wprowadzeniu stanu wojennego (Pisarek 2007, s. XXII–XXIII)⁴⁵. Zasadnym w tym miejscu pytaniem, które również sformułował jeden z twórców dokumentu, Jerzy Mikułowski Pomorski, jest kwestia powodów, dla których przełożeni w RSW, jak i w centralnym pionie partyjnym nie podjęli decyzji o przerwaniu prac zaraz po 13 grudnia, dodatkowo konfiskując zebrane już materiały (Mikułowski Pomorski 2007, s. X). Do tej pory nie udało się jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Pewnym tropem mogą być słowa krakowskiego badacza, który po latach napisał: „Można przypuszczać, że wprowadzająca stan wojenny władza liczyła na to, że będzie kiedyś prowadzić dialog społeczny w oparciu o wiarygodne raporty, a może zdecydował o tym zwykły bałagan” (Mikułowski Pomorski 2007, s. X).

Wśród wykonanych przez Ośrodek tzw. prac ponadplanowych w 1981 roku znalazły się: „Masowe środki komunikowania – rzecznik pokoju czy konfliktu”, „Odpowiedzialność a wolność w komunikowaniu masowym”, „Swobodny przepływ informacji”, „Ocena tygodnika *Jedność*”, „Ocena *Tygodnika Solidarność*”, „Problem dostępu NSZZ «Solidarność» do mediów”, „*Życie Literackie* w opiniach swoich czytelników⁴⁶”. Jak widać już tylko po tytułach owych opracowań, większość z nich dotyczyła kwestii, które mocno musiały zajmować ówczesne władze PRL, próbujące w latach 1980–1981, jak pisze Mikułowski Pomorski (2007, s. 351–352), zapobiec wymykaniu się z ich rąk mediów, będących do tej pory posłusznym instrumentem prowadzenia politycznej propagandy.

W przedstawionym w marcu projekcie „Planu działalności naukowo-badawczej na rok 1982⁴⁷” znalazły się typowe dla oficjalnych dokumentów tworzonych w okresie stanu wojennego sformułowania, które, najogólniej mówiąc, odwoływały się do socjalistycznych pryncypiów⁴⁸. Charakteryzując zaproponowane na rok 1982 badania, kierownictwo Ośrodka stwierdzało potrzebę:

[...] w silniejszym niż dotychczas stopniu uwzględniać powiązania istniejące między różnymi elementami procesu komunikowania społecznego – tj. między twórcami

⁴³ Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej i wydawniczej w roku 1981..., k. 351.

⁴⁴ Raport o stanie komunikacji społecznej w Polsce... 2007; Informację o istnieniu i zawartości tego raportu opublikował Walery Pisarek w *Zeszytach Prasoznawczych* w 1982 r. Zob. Pisarek 1982.

⁴⁵ Wydanie „Raportu” z 2007 r. ma formę, jaką mu nadano w lutym 1982.

⁴⁶ Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej i wydawniczej w roku 1981..., k. 351–352.

⁴⁷ Plan działalności naukowo-badawczej na rok 1982..., k. 354–357.

⁴⁸ Tamże, k. 354.

mi przekazów, treściami oraz ich odbiorcami. Każdy z tematów badawczych winien być zatem rozpatrywany na trzech płaszczyznach – nadawczej – treściowej – odbiorczej. [...] Wyniki badań winny być przedstawiane w takiej formie, aby mogły być przydatne zarówno w uprawianiu polityki informacyjno-propagandowej, jak i w szkoleniu dziennikarzy, zwłaszcza młodych. Można bowiem oczekiwać stopniowego odmładzania kadry dziennikarskiej⁴⁹.

W pakiecie marcowych dokumentów znalazł się również projekt „Statutu pracownika Ośrodka Badań Prasoznawczych RSW «Prasa-Książka-Ruch»”⁵⁰. W jego treści, obok pojawienia się obowiązkowej w tamtym czasie swoistej ornamentyki ideologicznej, w głównej części znalazł się katalog wymagań merytorycznych stawianych pracownikom OBP. W punkcie pierwszym (z sześciu) zapisano, że pracownik Ośrodka powinien: „Podnosić swoje kwalifikacje zawodowe, czego przejawem – w przypadku pracowników naukowo-badawczych – jest uzyskiwanie stopni naukowych oraz poziom i charakter publikacji”⁵¹. Pozostałe wymienione kryteria były powiązane z pierwszym założeniem⁵².

W uwagach do „Planu działalności naukowo-badawczej OBP na rok 1982”⁵³ Dział Prasowy RSW, którym kierowała jako jego dyrektor Alina Tepli, zwrócił uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, sformułowanie zawarte w przedstawionym projekcie „Planu”, a mówiące, że „wyniki badań winny być przedstawiane w takiej formie, aby mogły być przydatne zarówno w uprawianiu polityki informacyjno-propagandowej, jak i szkoleniu dziennikarzy”⁵⁴, zwierzchnicy z RSW uznali za priorytetowe dla pracy Ośrodka⁵⁵; po drugie – co wydaje się warte podkreślenia – Dział Prasowy RSW wzywał OBP do „intensyfikacji studiów teoretycznych z pozycji marksizmu-leninizmu”⁵⁶, gdyż zaproponowane w „Planie” przygotowanie dwóch tego rodzaju tematów badawczych⁵⁷ kierownictwo Spółdzielni uznało za zbyt mały wkład badawczy w ten nurt rozważań⁵⁸; wreszcie, po trzecie – zwró-

⁴⁹ Tamże, k. 356.

⁵⁰ Statut pracownika Ośrodka..., k. 358–359.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

⁵³ Uwagi do planu działalności..., k. 368–369.

⁵⁴ Tamże, k. 368.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ W przedstawionym przez OBP, a towarzyszącym „Planowi” na rok 1982, wykazie tematów badawczych znalazły się dwa, tak pożądane przez kierownictwo RSW; były to: „Trwałe cechy prasy leninowskiej” i „Krytyka koncepcji neoliberalistycznych i anarchicznych polityki informacyjnej”, zob. Zasadnicze tematy badawcze na rok 1982..., k. 364.

⁵⁸ Mimo napięcia politycznego związanego z konsekwencjami wprowadzenia stanu wojennego, które też na nowo zdefiniowało działania z zakresu polityki ideologicznej i propagandowej, kierownictwo Ośrodka, jak można było przeczytać w przedstawionym w marcu 1982 r. „Planie działalności naukowo-badawczej na rok 1982”, starało się zachować niezbędny dystans co do nagłej potrzeby opracowania nowych teoretycznych studiów nad komunikowaniem z pozycji marksizmu-leninizmu; tłumaczono to faktem, że: „Studia teoretyczne nie mogą być jednak podporządkowane tylko potrzebom chwili – ich wartość naukowa wymaga rozmysłu i spokoju badawczego, toteż powinny być prowadzone w cyklu dłuższym niż jednorocznym (typowym dla innych prac badawczych)”. Zob. Plan działalności naukowo-badawczej na rok 1982..., k. 356.

cono uwagę na najważniejszy dla RSW w 1982 roku problem, sprawę zasięgu oddziaływania prasy po wprowadzeniu nowych jej cen, która to tematyka, jak zapisano, „[...] naszym zdaniem, nadal nie znajduje dostatecznego odzwierciedlenia w przedłożonym planie”⁵⁹.

Kluczowym dokumentem oceniającym pracę Ośrodka w latach 1980–1983⁶⁰ był „Protokół” kontroli problemowej przeprowadzonej w OBP przez Zespół Kontroli Zarządu Głównego RSW „Prasa-Książka-Ruch” w okresie od 21 listopada 1983 do 27 stycznia 1984 roku⁶¹.

Ten obszerny dokument odnosił się do sześciu grup tematycznych: podstawowych danych charakteryzujących działalność Ośrodka, zagadnień finansowo-ekonomicznych, działalności badawczej i wydawniczej OBP, organizacji i sposobu zarządzania nim, a także spraw związanych z realizacją programu oszczędnościowego i wykonywania zarządzeń pokontrolnych.

Skupiając się tu na kwestiach najważniejszych dla funkcjonowania Ośrodka, a mianowicie na ocenie jego działalności badawczej i wydawniczej w wymienionym okresie, kontrolerzy na wstępie podkreślili, że pod koniec 1982 roku działalność OBP zakreślono planem dwuletnim na lata 1983–1984⁶². Trzeba też od razu zaznaczyć, że przeprowadzona w tym zakresie kontrola, skupiła się głównie na roku 1982 i części 1983. Zmiana w konstruowaniu planu badawczo-wydawniczego, w porównaniu z wcześniejszymi latami, miała polegać m.in. na wydłużeniu cyklu z jednorocznego na dwuletni. Jak zapisano w dokumencie: „Zarówno sposób konstruowania planu, jak i jego ostateczne zatwierdzenie ma na celu uwzględnienie w maksymalnym stopniu potrzeb bieżącej praktyki prasowo-wydawniczej i polityczno-propagandowej. Wydłużenie horyzontu czasowego zwiększyłoby wartości naukowe i poznawcze badań OBP i sprzyjałoby lepszemu, bo rytmiczniejszemu wykorzystaniu kadr i wyposażenia technicznego”⁶³.

Oceniając działalność wydawniczą Ośrodka w roku 1982, kontrolerzy RSW zwrócili uwagę na niezrealizowanie planu publikacyjnego na ten rok. Zamiast pięciu prac wydano dwie pozycje⁶⁴. Na liście nieopublikowanych opracowań znalazły się: „Marks, Engels, Lenin o prasie”, „Polska bibliografia adnotowana wiedzy o środkach komunikowania masowego, t. XVIII”, „Komunikowanie skuteczne?”⁶⁵.

⁵⁹ Uwagi do planu działalności..., k. 368.

⁶⁰ Zgodnie z tym, co zapisano w interesującym nas „Protokole”, kontrolą objęto okres lat 1980–1982 i trzy kwartały r. 1983; zob. Protokół kontroli problemowej, przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 122–148.

⁶¹ Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 122.

⁶² Tamże, k. 133.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże, k. 139. Dwie pozycje wydane w 1982 r. to: A. Zagrodnikowa, Nowe wyrazy i wyrażenia w prasie oraz Zeszyty CEKOM: Current Communication Research, vol. 14 i 15.

⁶⁵ Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 139.

Ówczesny Kierownik Działu Wydawnictw w OBP Andrzej Zagrodnik wymienił przyczyny, które wpłynęły na niewykonanie planu wydawniczego w roku 1982. Książka autorstwa Jerzego Mikułowskiego Pomorskiego i Zbigniewa Nęcickiego „Komunikowanie społeczne?” została wydrukowana z początkiem 1983 roku, a lekkie przesunięcie miało wynikać z zasady, że niskonakładowe prace Ośrodka są drukowane w ramach wolnych mocy przerobowych drukarni i muszą czekać na odpowiedni moment⁶⁶.

Z kolei praca T. Gobana-Klasa „Marks, Engels, Lenin o prasie”, jak stwierdzono, wymagała „zmiany formuły wydawniczej i konieczności przepracowania tekstu”⁶⁷, co, jak można się domyślać, wynikało ze swoistej wrażliwości politycznej podjętego tematu w kontekście nowej sytuacji w kraju po wprowadzeniu stanu wojennego i związanych z tym wymagań stawianych przez władze wszelkiej aktywności publikacyjnej, zwłaszcza w tego rodzaju obszarze tematycznym. Widocznie zaproponowana przez autora koncepcja treści opracowania nie znalazła wystarczającej aprobaty kierownictwa RSW. Ostatecznie do publikacji owej książki doszło dopiero w roku 1987⁶⁸, już w nieco innym politycznym klimacie.

Trzecia praca – „Polska Bibliografia Adnotowana Wiedzy o Środkach Masowego Komunikowania za Rok 1981”⁶⁹ pod redakcją Sylwestra Dzikiego celowo została przeniesiona do planu wydawniczego na rok 1983, gdyż w tym roku, jak tłumaczono, nastąpiła planowana rozbudowa bazy poligraficznej Ośrodka, co umożliwiałoby wydrukowanie tej pozycji własnymi siłami i w konsekwencji skutkowało mniejszymi kosztami wydawniczymi⁷⁰.

O ile nie zgłoszono poważniejszych uwag do realizacji zadań badawczych i wydawniczych, a przedstawione wyjaśnienia zadowolily kontrolujących, to kwestie związane z prawidłowością powiązań organizacyjnych wewnątrz OBP, w tym spójność postanowień regulaminu z poszczególnymi zakresami obowiązków i czynnościami przypisanymi konkretnym stanowiskom, do końca nie spełniały, zdaniem urzędników przysłanych z centrali RSW, obowiązujących prawnie norm⁷¹. Dyrektor Ośrodka, odpowiadając na te ostatnie uwagi, napisał, że wynikało to m.in. „[...] z programu oszczędnościowego OBP, przewidującego maksymalne ograniczenie aparatu administracyjnego bez uszczuplania potencjału badawczego”, co spowodowane było narzuconymi na gospodarkę PRL, w tym przyjętymi przez ZG RSW, ograniczeniami⁷². Ten sposób myślenia miał mieć jednak swoje granice. Dyrektor Ośrodka stwierdził: „Na ostatnim posiedzeniu

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Marks, Engels, Lenin o prasie. Wybór tekstów, wstęp i opracowanie T. Goban-Klas. Kraków 1987.

⁶⁹ Polska Bibliografia Adnotowana Wiedzy o Środkach Masowego Komunikowania za Rok 1981, t. 17. S. Dzikie (red.). Kraków 1983.

⁷⁰ Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych..., k. 139.

⁷¹ Tamże, k. 141–145.

⁷² Cyt. za: tamże, k. 144.

kolegium OBP uznano jednak, że realizacja tego programu posunęła się zbyt daleko [...]”⁷³, co w praktyce oznaczało likwidację w Ośrodku tzw. podwójnych przyporządkowań poszczególnym pracownikom.

W latach 1981–1983 w OBP miały miejsce trzy kontrole zrealizowane przez jednostki spoza RSW. Ich merytoryczny zakres dotyczył najogólniej spraw finansowo-gospodarczych. W żadnym wypadku oceny pokontrolne nie wymuszały na kierownictwie Ośrodka podjęcia radykalnych zmian⁷⁴.

W podsumowującym piśmie pokontrolnym skierowanym na ręce Walerego Pisarka Dyrektor Zespołu Kontroli ZG RSW w marcu 1984 roku pisał: „Kontrola problemowa Ośrodka [...] wykazała szereg osiągnięć, zwłaszcza na polu działalności badawczej. Równocześnie stwierdzono, że w toku realizacji zadań Ośrodka wystąpiły pewne niedomagania, których wyeliminowanie pozwoli na dalsze doskonalenie stylu i metod pracy Ośrodka”⁷⁵. W dalszej części pisma wskazano na te ułomności, zaliczając do nich: potrzebę uwzględnienia w większym niż dotychczas stopniu relacji między ponoszonymi kosztami a wpływami uzyskiwanymi z tytułu wykonywanych prac; rytmicznego i zgodnego z harmonogramem realizowania zadań badawczych i edytorskich, wreszcie potrzebę uporządkowania zagadnień organizacyjnych przez usunięcie, jak napisano – „rozbieżności między dokumentami regulującymi te zagadnienia a stanem faktycznym”⁷⁶. Zwyczajowo, w takim wypadku, dyrektor OBP w kwietniu 1984 roku wysłał pismo, w którym poinformował Zespół Kontroli o podjętych działaniach naprawczych, które miały polepszyć funkcjonowanie placówki w wymienionych segmentach spraw⁷⁷.

Wyłaniający się z przedstawionych dokumentów obraz funkcjonowania Ośrodka w latach 1980–1983 pozwala na wysnucie wniosku, że nie było poważniejszego konfliktu pomiędzy OBP a kierownictwem RSW.

Uwagi zgłaszane przez instytucjonalnych zwierzchników starano się uwzględnić, wprowadzając m.in. korekty w planach badawczych i aktywności wydawniczej. Wydarzenia polityczne interesującego nas okresu wpłynęły więc na dobór tematów badawczych Ośrodka. O ile w czasie trwania tzw. karnawału „Solidarności” (sierpień 1980 – grudzień 1981) pojawiły się prace podejmujące zagadnienia związane z badaniem różnych aspektów komunikacji społecznej i masowej, opisujące jej stan w momencie politycznego przesilenia, rywalizacji informacyjnej oficjalnego ośrodka władzy z „Solidarnością”, to po wprowadzeniu stanu wojennego dysponent Ośrodka starał się wymóc na nim opracowywanie tematów teoretycznych, w których zagadnienia związane ze studiami nad komunikowaniem byłyby przedstawiane, jak stwierdzał jeden z dokumentów – „z pozycji marksizmu-leninizmu”. Nie do końca jednak udało się kierownictwu RSW osiągnąć ten

⁷³ Cyt. za: tamże.

⁷⁴ Tamże, k. 146–147.

⁷⁵ Zarządzenia pokontrolne..., k. 149.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Dotyczy zarządzeń pokontrolnych. Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch”. 12 kwiecień 1984, AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 28/76, k. 149.

cel. W dorobku intelektualnym OBP za lata 1982–1983, zapisanym w wykazie prac badawczych Ośrodka⁷⁸, i publikacjach, które wyszły w seriach „Biblioteka Dziennikarza” i „Biblioteka Wiedzy o Prasie”⁷⁹ oraz w tekstach zamieszczonych w poszczególnych numerach *Zeszytów Prasoznawczych* (z lat 1982–1983) nie widać śladów jakiegóż szczególnej ideologicznej ofensywy przeprowadzonej siłami pracowników interesującej nas instytucji badawczej.

O ile w codziennej pracy Ośrodek pozostawał pod kontrolą Zarządu RSW, przed którym corocznie zdawał sprawozdanie ze swoich dokonań i przedstawiał plan pracy na najbliższy rok, to trzeba pamiętać o ogólnej kontroli wszystkich instytucji w jakiś sposób powiązanych z realizowaniem przez Wydział Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR oficjalnej polityki informacyjnej. Po wprowadzeniu stanu wojennego kierownictwo RSW otrzymało dodatkowego nadzorcę w postaci Zespołu Pełnomocnika-Komisarza Komitetu Obrony Kraju umieszczonego przy ZG RSW⁸⁰.

Ważnym elementem polityki kierownictwa OBP po 13 grudnia 1981 roku było zachowanie stanu osobowego Ośrodka po przeprowadzonej na początku 1982 roku, obowiązkowej w tego typu instytucjach, weryfikacji pracowniczej.

Funkcjonowanie interesującej nas jednostki po 13 grudnia 1981 roku wymagało od jej kierownictwa wypełnienia narzuconych przez nowe warunki polityczno-administracyjne obowiązków. Jak się wydaje, nie utrudniały one jednak, na tyle jej funkcjonowania, by wpłynęło to zasadniczo na charakter dotychczas realizowanych prac. Oprócz wspomnianego wcześniej pewnego przesterowania tematycznego, wdrożenia zakładowego programu oszczędnościowego i antyinflacyjnego oraz opracowania „Statutu pracownika Ośrodka Badań Prasoznawczych”, sytuacja ta nie przyniosła rewolucyjnych dla pracy Ośrodka skutków. Oczywiście, szczególnie w porównaniu do lat 1980–1981, nastąpiło zawężenie tematycznej wolności badawczej i swobody kontaktu z naukowymi ośrodkami z Zachodu, ale nie zaprzestano realizacji zadań badawczych osadzonych w obiektywnych naukowo danych, czego dowodem są licznie zachowane prace i monografie.

W jakimś zapewne zakresie miejsce OBP w strukturach RSW, a i szerzej, wśród instytucji zajmujących się w Polsce Ludowej badaniami naukowymi charakteryzują słowa T. Gobana-Klasa: „Nie byliśmy totalnymi przeciwnikami cenzury, a raczej realistami. Dlatego ośrodek nie był ani na cień dysydencki, natomiast reformatorski. Ja to nazywam uczciwie. Nie ma co ukrywać i nie widzę w tym nic wstydliwego” (Kloc 2013, s. 101).

Przedstawiony tutaj obraz pokazuje funkcjonowanie OBP na podstawie dokumentów zgromadzonych w zespole archiwalnym RSW, do których udało się

⁷⁸ Zob. Wykaz prac badawczych OBP... 2010, s. 11–13.

⁷⁹ Zob. listę prac z serii „Biblioteka Dziennikarza” i Biblioteka Wiedzy o Prasie” w katalogu Biblioteki Narodowej w Warszawie.

⁸⁰ Więcej informacji na temat działalności Zespołu Pełnomocnika-Komisarza Komitetu Obrony Kraju w ZG RSW „Prasa-Książka-Ruch” w okresie stanu wojennego w: Sprawozdanie z działalności Zespołu Pełnomocnika-Komisarza Komitetu Obrony Kraju..., k. 1–11.

dotrzeć autorowi niniejszego tekstu. Można zakładać, że także w innych jednostkach archiwalnych, w tym m.in. w bardzo obszernym zespole dokumentów KC PZPR⁸¹, można odnaleźć interesujące dla badań nad historią funkcjonowania Ośrodka materiały. Pewną rolę mogą tu odegrać wspomnienia ówczesnych pracowników OBP, w tym jego filarów z Walerym Pisarkiem na czele, które nie do końca na ten moment zostały zebrane.

Autor wyraża nadzieję, że przedstawione rozważania staną się fragmentem większej całości, która w przyszłości przyczyni się do przygotowania pogłębionej monografii historii Ośrodka Badań Prasoznawczych i tym samym – dziejów polskich badań prasoznawczych.

Bibliografia

- 100 numerów *Zeszytów Prasoznawczych* (1984). *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 2, s. 79–100.
- 30-lecie czasopism OBP (1988). D. Terakowska (oprac.). *Zeszyty Prasoznawcze* 1988, nr 3, s. 155–159.
- Dubiel P. (1997). Notatki i wspominki redaktora (40 lat *Zeszytów Prasoznawczych*). *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3–4, s. 165–191.
- Dubiel P., Russ M. (1981). 25 lat wydawnictw Ośrodka Badań Prasoznawczych – patrz Kronika naukowa. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3, s. 152–156.
- Dubiel P., Goban-Klas T., Pisarek W. (1974). Prasoznawstwo polskie – tradycje, dorobek, perspektywy. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 1, s. 5–15.
- Dziki S. (1984). Tendencje rozwojowe polskiego prasoznawstwa 1965–1981. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 2, s. 21–36.
- Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990 (2000). W. Janowski, A. Kochański (oprac.), K. Persak (red.). Warszawa.
- Kloc J. (2013). Goban odkrywca – podróże po nauce. W: R. Wietoszko (red.). *Przodownicy prasy*, s. 97–105.
- Marks, Engels, Lenin o prasie (1987). T. Goban-Klas (wybór, wstęp i oprac.). Kraków.
- Mikułowski Pomorski J. (2007). Obraz kryzysu komunikowania masowego PRL odczytany po ćwierci wieku. W: W. Pisarek (red.), J. Mikułowski Pomorski (wpraw.). *Raport o stanie komunikacji społecznej w Polsce. Sierpień 1980 – 13 grudnia 1981* (s. VII–XIX). Kraków.
- Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR w latach 1980–1981 (2004). M. Jabłonowski, W. Janowski, W. Władyka (oprac. wybór i red.). Warszawa.
- Pisarek W. (1982). Raport o stanie komunikacji publicznej w Polsce 1980–1981. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3, s. 18–28.
- Pisarek W. (1996). Reminiscencje jubileuszowe na XL-lecie OBP. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3–4, s. 7–11.
- Pisarek W. (2007). Słowo wstępne. W: W. Pisarek (red.), J. Mikułowski Pomorski (wpraw.). *Raport o stanie komunikacji społecznej w Polsce. Sierpień 1980 – 13 grudnia 1981* (s. XXII–XXIII). Kraków.
- Polska Bibliografia Adnotowana Wiedzy o Środkach Masowego Komunikowania za Rok 1981, t. 17 (1983). S. Dziki (red.). Kraków.
- Przodownicy prasy (2013). R. Wietoszko (red.). Kraków.

⁸¹ W zespole archiwalnym Wydziału Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR za okres 1980–1983, który dokładnie przeanalizowałem, takich dokumentów nie udało mi się odnaleźć.

- PZPR a Solidarność 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego (2013). T. Kozłowski (wstęp). Warszawa.
- Raport o stanie komunikacji społecznej w Polsce. Sierpień 1980 – 13 grudnia 1981 (2007). W. Pisarek (red.), J. Mikułowski Pomorski (wprov.). Kraków.
- Wojślaw J. (2012). „Głos Wybrzeża – Dziennik Bałtycki – Wieczór Wybrzeża”. W: S. Ligarski (red.). Środki masowego zakłamania. Gadzinówki w czasie stanu wojennego. Szczecin, s. 36–40.
- Wojślaw J. (2015a). RSW „Prasa-Książka-Ruch” narzędziem polityki informacyjnej kierownictwa PZPR w latach 1980–1981. *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, nr 4, s. 75–100.
- Wojślaw J. (2015b). Stefan Olszowski głównym nadzorcą partyjnej propagandy w latach 1980–1982. W: M. Kaczmarczyk, D. Rott, M. Boczkowska, M. Koszembar-Wiklik (red.). Społeczne i historyczne konteksty funkcjonowania mediów (s. 89–106). Sosnowiec.
- Wykaz prac badawczych OBP w Bibliotece Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, sporządzony przez J. Augustyńską (katalog w formie pracy niedrukowanej). Kraków 2010.
- Zespół archiwalnych dokumentów zgromadzonych w zespole RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Wykaz dokumentów archiwalnych

- Notatka służbowa dotycząca wdrażania z dn. 1 kwietnia 1981 r. przyjętych ustaleń w prenumeracie pocztowej z marca 1981 r. przygotowana przez Dział Prasowy RSW. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 3/3, k. 106–108.
- Plan działalności naukowo-badawczej na rok 1982. Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Krakowie, marzec 1982. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 354–357.
- Protokół kontroli problemowej przeprowadzonej w Ośrodku Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Krakowie od listopada 1983 do stycznia 1984 roku (z przerwami). Kraków, 27 stycznia 1984 r. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 28/76, k. 122–148.
- Protokół nr 2/81 z posiedzenia Zarządu RSW „Prasa-Książka-Ruch” w dniu 6 I 1981 r. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/31, k. 4–8.
- Protokół nr 11/81 z posiedzenia Zarządu RSW „Prasa-Książka-Ruch” w dniu 3 III 1981 r. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/31, k. 248.
- Protokół nr 15/82 z posiedzenia Zarządu RSW „Prasa-Książka-Ruch” w dniu 23 III 1982 r. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 306–310.
- Sprawozdanie z działalności Spółdzielni za rok 1980 przygotowane przez Zarząd RSW „Prasa-Książka-Ruch” dla Rady RSW „Prasa-Książka-Ruch”, kwiecień 1981. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/32, k. 309–310.
- Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej i wydawniczej w roku 1981. Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Krakowie, 28 stycznia 1982. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 350–353.
- Sprawozdanie z działalności Zespołu Pełnomocnika-Komisarza Komitetu Obrony Kraju w ZG RSW „Prasa-Książka-Ruch” za okres od 13 XII 1981–25 VII 1983, 30 lipca 1983. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 13/1, k. 1–11.
- Statut pracownika Ośrodka Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch”, marzec 1982. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 358–359.
- Struktura organizacyjna RSW i jej zmiany na przestrzeni lat 1970–1990, marzec 1990, AAN, Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 8/110, k. 3.

- Uwagi do planu działalności naukowo-badawczej OBP na 1982 rok. Dział Prasowy RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 22 marca 1982. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 368–369.
- Uwagi w sprawie kolportażu gazet i czasopism – Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 31 XII 1980, Kraków. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/31, k. 12–19.
- Wytyczne Biura Politycznego w sprawie nomenklatury kadr instancji partyjnych wraz z wykazem stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG, KG, KZ. Warszawa, kwiecień 1977. AAN, KC PZPR, sygn. XX-184.
- Zarządzenia pokontrolne wobec Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie. Dyrektor Zespołu Kontroli ZG RSW „Prasa-Książka-Ruch” Z. Stanisławski, 7 marca 1984. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 28/76, k. 149.
- Zasady finansowania działalności jednostek naukowo-badawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch” w roku 1982. Dział Finansów RSW „Prasa-Książka-Ruch”, 18 marca 1982. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 379–380.
- Zasadnicze tematy badawcze na rok 1982. Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Krakowie, marzec 1982. AAN, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, sygn. 5/37, k. 364.

STRESZCZENIE

Obraz działalności Ośrodka Badań Prasoznawczych (OBP) w Krakowie w latach 1980–1983 wyłaniający się z treści dokumentów znajdujących się w zespole archiwalnym RSW „Prasa-Książka-Ruch” pozwolił na sformułowanie ogólnego poglądu o ograniczonym wpływie kierownictwa RSW na codzienne funkcjonowanie Ośrodka. Tematy badawcze zrealizowane w tym czasie i planowane do wykonania były znakiem swoistej wrażliwości dysponentów politycznych, w tym Wydziału Prasy, Radia i Telewizji KC PZPR, na pojawiające się w przestrzeni publicznej wyzwania z zakresu komunikacji społecznej i masowej lat 1980–1983. Inną już sprawą była podatność centrum partyjnego na wypływające z przygotowanych analiz wnioski. Po wprowadzeniu stanu wojennego praca OBP została ograniczona nowymi prawnymi, politycznymi i ekonomicznymi wymaganiami. Ważnym elementem polityki kierownictwa OBP po 13 grudnia 1981 roku było zachowanie stanu osobowego Ośrodka po przeprowadzonej na początku 1982 roku, obowiązkowej w tego typu instytucjach, weryfikacji pracowników.

Słowa kluczowe: przełomy polityczne lat 1980–1983, RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Ośrodek Badań Prasoznawczych w Krakowie